

Історичні нариси

ЧУЖІ ДИНАСТІЇ НА УКРАЇНІ*).

Підбою Придніпрянщини, Поділля й вони заплатили за неї головами (1481). Сіверщини довершив старший син Гедими-на литовський князь Ольгерд (1341—77), що пообсаджував українські князівства своїми братами. Волинь опанував уже після смерті останнього галицько-волинського князя Болеслава - Юрія II Дмитро Любарт Гедиминович (1340—1385), опановану Гедимином Берестейщину (Підляшшя) дістав Кейстут Гедиминович (1341—82), Полісся (Турів—Пинськ) — Наримунт. В 1362 р. зайняв Ольгерд Київ, де поруч татарського намісника сидів якийсь князь Федір. Після того розбив Ольгерд татар на Синій Воді (1363) й прогнав їх з простору між Дніпром, Дністром і Чорним Морем та на Лівобережжі по ріку Самару й горішній Донець. Урешті заволодів він дрібними сіверськими князівствами; крім опанованого вже давніше литовцями Брянська над горішньою Десною зайняв ще Стародуб, Новгород, Чернігів, Рильськ, Курськ й інші. У Києві поставив Ольгерд князем свого сина Володимира V (1362—93); вже саме ім'я його сина вказує, що не тільки Гедимин назвав себе «королем литовським і руським» для уоснування своїх «прав» до руських земель, але Ольгерд від давна носився з думкою посадити свого найстаршого сина в Києві. Другий його син Ягайло мав бути литовським князем, у Сіверщині поставив князем свого сина Корибута, на Поділлі — своїм братаничам Коріятовичам (1363—93).

Ці всі Гедиминовичі моглиб були по звязку Рюриковичів унезалежити свої князівства від Вільна; та тому перешкодив литовський князь Витовт Кейстутівич (1382—1430) у порозумінні з польським королем своїм стрийним братом та zarazом вбивником його батька Кейстута Володиславом Ягайлом Ольгердовичем (1377-1434). Оба вона змінювали князів Гедиминовичів на їхніх становищах. Усунули київського князя Володимира V Ольгердовича, а його місце заняв його молодший брат Скиргайло (1394-97). Федора Любартовича перенесено на Сіверщину, Корибутовичі залишилися на Лівобережжі в Переяславщині й там згодом перейшли в князів-землевласників Вишневецьких. Така сама доля стрінула і їхніх тимчасових наслідників у Сіверщині Любартовичів, що згодом стали князями землевласниками Сангушками. І Вишневецькі і Сангушки зукраїнчилися, та відтак після люблинської унії Польщі і Литви в 1569 р. оба ці княжі роди спольщилися. Викининений з Поділля князь Федір Коріятович подався з своєю дружиною на Закарпаття, яке дістав як ленно від тогочасного угорського короля Жигмонта Люксембурга (1386—1437). Часи побуту зукраїнщеного литовського князя на Закарпатті причинилися знову до тамошнього народнього підйому після занепаду ізза неукінчености змагань Петра Петровича в початках XIV ст.

Після смерті Витовта молодший брат Ягайла Свигайло виступив у 1432 р. проти свого старшого брата, що змагав зміцнити державну унію Польщі й Литви. Свигайло, опираючись на українських і білоруських вельмож, хотів цілком зірвати унію Литви з Польщею й створити незалежну литовсько-руську державу. По кількох роках боротьби (1432-8) Свигайло уступив, але централізаційна політика Ягайла за його сина Володислава перервалася. Свигайло залишився на Волині (1440-52), київське князівство повернено Омелькові Володимировичеві (1440-54). Але вже після смерті його сина Семена (1454-1470) польський король і литовський князь Казимир Ягайлович не допустив до київського престолу його брата Михайла. Під проводом останнього задумували деякі українські й білоруські князі зробити повстання проти Казимира та їх змову в час викрито

Остання спроба українсько-білоруських князів і бояр повернути незалежність своїх земель від Польщі було повстання князя Михайла Глинського (1507-8), що теж закінчилося невдачою.

Одначе ці всі рухи не охоплювали відокремлених від інших українських земель у половині XIV ст. Галичини й Холмщини. Заняв ці землі польський король Казимир Великий, за допомогою свого сестринка угорського короля Людвика (1342-82). З останнім умовився в 1350 р. Казимир, що після його смерті ці землі перейдуть під владу Людвика. Бездітний польський король залишив останньому й своє королівство; та Людвик відокремив Галичину й Холмщину від Польщі й створив з цих земель ленне князівство для свого свояка князя Володислава Опольського із шлеських знімчених Пястів.

Шість років (1872-8) правив Володислав Опольський князівством, що обіймало Галичину й Холмщину з столицею в Белзі. Він називав себе „господарем Руської землі, вічним дідичем і самодержцем“, велів бити власну монету та заселявав край німецькими й „волоськими“ колоністами. — Акти надання землі для німецьких колоністів були в латинській або німецькій мові, для „волоських“ в українській мові. — Цих „волоських“ колоністів не слід уважати виключно за волохів; з їхніх славянських імен видно, що були це в значній мірі українці із Закарпаття і з Молдавії. По шістьох роках Людвик зробив Володислава своїм намісником у Польщі, а в Галичині поставив своїх урядників. Є традиція, що виїжджаючи з Белза князь Володислав Опольський забрав з тамошньої церкви чудотворний образ Божої Матери, намальований св. Євангелистом Лукою і привезений на Україну жінкою Володимира Великого Анною з Царгороду. Цей образ подарував Володислав Опольський до кляштору Павлінів у Ченстохові.

Після смерті Людвика одна його дочка Ядвига стала польською королевою; вона теж подбала про відокремлення Галичини й Холмщини від Угорщини й прилучення її до Польщі (1387). До Польщі теж прилучив її чоловік Ягайло Поділля по річку Мурахову (1432). Часи Ядвиги і Ягайла це часи напливу польської шляхти на західно українські землі. Ягайло забирав українські церкви й переіменовував їх на костели. Боротьба за повернення давніх прав була для галицького боярства безвиглядна в часі повстань Свигайла (1432-38), Михайла Омельковича (1481) і Михайла Глинського (1507-8), що обмежувалися до українських земель у литовській державі. Але наприкінці XV ст., за часів молдавського господаря Стефана VI Великого (1457-1504) очі галичан були спрямовані на Молдавію. На галицькому Покутті почали появлятися повстанчі відділи; в 1490 р. Мухи, в 1491 р. „руського князя“ Андрія Баруля, аж урешті в 1502 р., користаючи з народніх проти-польських повстань, господар Стефан заняв Покуття по Галич. При Молдавії вдержалася ця українська земля тільки до 1505 року.

З переіменою зукраїнчених Гедиминовичів Вишневецьких, Сангушків, Слуцьких (нащадків київського князя Володимира V Ольгердовича) на князів-землевласників зникли на українських і білоруських землях удільні князівства, з яких моглиб повстати завязки незалежної держави. Подібно як і нащадки Рюриковичів князі Острожські, Четвертинські, Чарторійські, Кисілі й інші, таксамо й нащадки Гедиминовичів після люблинської унії Польщі й Литви в 1569 р. польщатся спершу політично, згодом національно. Разом з тим перестають вони бути носіями української державної думки, яка зате проникає серед козацтва.

Н. А.

*) Гл. «Краківські Вісті» чч. 23, 25, 29, 30, 36, 39, 40, 41, 42, 43 і 44.